

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ Мамадризохонов А.А. ба диссертатсияи Ҳисайнов Далер Эмомович дар мавзуи “Хусусиятҳои биоэкологӣ ва захираҳои биологӣ баъзе растаниҳои яксолаи лубиёгии худрӯйи ҳавзаи дарёи Яхоб (Ёхсу)”, ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои биологӣ аз рӯйи ихтисоси 03.02.01 -Ботаника пешниҳод шудааст.

Муҳимияти мавзуи диссертатсия.

Рисолаи диссертатсионии пешниҳодшудаи Ҳисайнов Далер Эмомович ба омӯзиши хусусиятҳои биоэкологӣ ва захираҳои биологӣ баъзе растаниҳои яксолаи лубиёгии худрӯйи ҳавзаи дарёи Яхоби минтақаи Кӯлоби Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст.

Таққиқи масъалаи мазкур бо сабаби бой будани ҳайати гуногуннамудии биологӣ минтақа ва нокифоя омӯхташудаи намудҳои растаниҳои лубиёгии мавзъ, инчунин нақши муҳими намояндагони ин оила дар баъзе ҷамоаҳои растаниҳо ва нақши калидии намояндагони зироатҳои лубиёгӣ дар ҳалли масъалаҳои ғизӣ ва кишоварзии кишвар аҳамияти калон дорад.

Растаниҳои лубиёгӣ яке аз муҳимтарин захираҳои биологӣ иқтисодӣ ва амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбанд. Дар бисёр минтақаҳо ин растаниҳо ҳамчун манбаи сафеда ва иловаҳои хуб, ки ҳосилзедии хокро аз ҳисоби фаъолияти нитрогении бактерияҳои лӯндагӣ зиёд мекунанд, қадр карда мешаванд.

Қайд кардан зарур аст, ки намояндагони оилаи лубиёгӣҳо аз ҷиҳати истеҳсоли ҳуҷраҳои чорво баъд аз ғалладонагӣҳо дар ҷои дуҷум меистанд. Аммо аз ҷиҳати арзиши ғизоии массаи сабз, дараҷаи витаминнокии алаф, қобилияти беҳтар гардондани қабатҳои болоии хок ва аз нитроген бой гардондани қабатҳои замин алафҳои лубиёгии ҳуҷраҳои чорво дар аксари мавридҳо нисбати ғалладонагӣҳо низ бартарӣ доранд.

Мутаассифона, новобаста аз бойгариҳои табиати малакат аз намояндагони растаниҳои лубиёгӣ, то кунун дар аксари минтақаҳо дар бораи паҳншавӣ, ҳайати намудӣ, динамикаи инкишофи биосензҳои табиӣ зироатҳои лубиёгӣ маълумоти кофӣ мавҷуд нест, ки ин барои ба роҳ мондани чорабиниҳои истифодабарии самараноки захираҳои табиӣ, ташаккул ва инкишофи ареали намояндагони оила ва ба роҳ мондани чорабиниҳои ҳифзи табиӣ монеаҳои ҷиддӣ ба вучуд меорад. Яке аз минтақаҳои, ки дорони нерӯи бойи захиравӣ мебошад, дар солҳои охир диққати ҳар чи бештарро ба худ ҷалб менамояд, ин ҳудуди ҳавзаи дарёи

Яхоб (Ёхсу) буда, он бо хусусиятҳои табиӣ, геоландшафтӣ, иқлимӣ, манзараҳои табиӣ, олами набототи бой мавқеи махсус дорад.

Дар байни намояндагони олами набототи ҳавзаи дарёи Яхоб растаниҳои лубиёгӣ мавқеи махсус доранд. Барои намояндагони ин гуруҳи растаниҳо қобилияти ба вучуд овардани нитрогени биологӣ тавассути аппарати симбиотикӣ хос мебошад. Онҳо барои инкишофшон хароҷоти нуриҳои нитрогениро талаб намеkunанд, хосиятҳои физикии хокро беҳтар меkunанд, ба микдори зиёд боқимондаҳои органикиро ҷамъ меkunанд ва манбаи сафедаи хурокӣ маҳсуб меёбанд.

Истифодаи самараноки намояндагони ин гуруҳи растаниҳо барои зиёд намудани истеҳсоли маҳсулоти баландсифати сафеда, ки барои рушди самарноки соҳаи чорводорӣ имконият хуб дорад, ба роҳ монда мешавад.

Дар шароити маҳлуд будани захираҳои моддию техникаӣ ба таври пурра истифода бурдани нерӯи биологӣ растаниҳои лубиёгӣи худрӯӣ, ки ба шароити мушаххаси табию иқлимӣ мутобиқ шудаанд, аҳамияти калон пайдо меkunад. Вобаста ба ин, зарур аст, ки таҳқиқотҳои экологӣ, ботаникӣ, фитосенологӣ ва популятсионӣ, ки бо назардошти захираҳои генетикӣ, шароити оптималии муҳити зист, ки барои нигоҳ доштан, рушду инкишоф ва баланд бардоштани ҳосилнокии намояндагони растаниҳои лубиёгӣ аҳамияти калон дорад, аҳамияти махсус пайдо меkunад.

Дарачаи омӯзиши мавзӯи таҳқиқот.

Оид ба омӯзиши растаниҳои яқсолаи худрӯӣ лубиёгӣҳо то имрӯз иттилооти парокандае дар мақолаҳои алоҳидаи илмӣ П.П. Вавилов, С.М. Валаматова, И.Т. Васильченко., Т.В. Воронкова, М.М. Гафурова, Л.Г. Горковенко, А.С. Давлатов, Н.М. Дудик., Ю.Н. Куркина ва дигарон оварда шудааст.

Иттилооти олимони мазкур номукамал буда, барои ба таври васеъ омӯхтани растаниҳои яқсолаи лубиёгӣҳо кифоя нест. Зеро то ҳол кори илмӣ алоҳидае роҷеъ ба ин намуди растаниҳо дар минтақаи Тоҷикистони Ҷанубӣ таълиф нагардидааст. Аз ин рӯ, рисолаи Ҳисайнов Далер Эмомович оид ба таҳқиқи масъалаи мазкур дар Тоҷикистони Ҷанубӣ ва ҳавзаи дарёи Яхоб аз иқдоми нахустин ба ҳисоб меравад.

Навгониҳои илмӣ диссертатсия аз он иборат аст, дар шароити минтақаи Кӯлоб бори аввал бо назардошти баҳодихӣ аз ҷиҳати экологӣ, хусусияти биологӣ, сифати хӯроки чорво, аз ҷиҳати хоҷагидорӣ аломатҳои пуриқтидори растаниҳо, талаботи бештар ба шароити нашъунамо, ба омилҳои номусоид тобовар, инчунин дар сурати тағйирёбии иқлим, баҳогузориҳои ҳосилнокӣ ва сифати ҳосил мавриди омӯзиш қарор

гирифтааст. Инчунин, дар ҳавзаи дарёи Яхоб омӯзиши ҳаматарафаи растаниҳои лубиёғиҳои худрӯйи яксолаи хӯроки чорво анҷом дода шуда, хусусиятҳои нашъунамо ва инкишоф, ҳосилнокии биологӣ, паҳншавии растаниҳои лубиёғиҳои худрӯйи яксолаи хӯроки чорво дар шароити табиӣ ва шароити парвариш, diapazonи экологӣ ва оптимуми нашъунамои онҳо дар табиат муайян карда шудааст. Аввалин маротиба алоқаи онҳо бо омилҳои муҳити зист ва муайян гардидани омилҳое, ки ба иқтидорӣ ва воқеии ҳосилнокии тухмӣ таъсир мерасонанд, муҳлати оптималии кишт намудани тухмӣ ва инкишофёбии онҳо муқаррар карда шуд. Зоҳир гардидани мушкilotҳои асосӣ ва ҳал намудани онҳо, стратегияи илмӣ барои ҳифз ва оқилона истифодабарии иқтидори захираҳои биологӣи растаниҳои лубиёғиҳои яксолаи худрӯйи хӯроки чорвои ҳавзаи дарёи Яхоб таҳия шудааст.

Мазмуни мухтасари диссертатсия

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот асос ёфта, аз мундариҷа, номгӯйи ихтисорҳо, муқаддима, панҷ боб ва 16 зербоб, хулосаю тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (166 номгӯй) иборат аст. Матни рисола дар 140 саҳифаи компютерӣ, аз ҷумла 11 расм ва 59 ҷадвал оварда шудааст.

Дар муқаддимаи диссертатсия муҳимияти мавзӯ асоснок карда шуда, дараҷаи қоркарди он шарҳ дода шудааст. Инчунин мақсад, вазифа, объект, предмет, методология ва методҳои таҳқиқот баён гардида, навгони илмӣ, натиҷаҳои ба даст омада ва арзиши назариявӣю амалии онҳо инъикос ёфта, муқаррароти илмӣ барои ҳимоя пешниҳодшаванда тавзеҳ гардида, маълумот дар бораи амалисозӣ, санҷиш ва интишорот оид ба натиҷаҳои таҳқиқот оварда шудаанд.

Дар боби аввал - “Ҳолати омӯзиши растаниҳои яксолаи лубиёғиҳо” дар асоси таҳлили адабиёти олимони гуногуни соҳа маълумот оиди гуногунии биологӣи растаниҳои лубиёғӣ ва аҳамияти экологӣю иқтисодии онҳо, таърихи омӯзиши растаниҳои лубиёғиҳои худрӯй дар Тоҷикистон ва тавсифоти баъзе растаниҳои худрӯи яксолаи лубиёғиҳои хӯроки чорвои ҳавзаи дараи Яхоб оварда шудааст. Дар асоси таҳлилҳои муайян карда шудааст, ки дар миёни лубиёғиҳои яксолаи ёбоии ҳавзаи дарёи Яхоб аҳамияти калони намоёндогони он, аз қабили Нахутаки очингмева (*Astragalus rutilobus* Bunge); Сидирки бебаргча (*Lathyrus aphaca*), Қатраборони зебо (*Onobrychis pylchella*), Юнучқаи лӯндапақл (*Medicago orbicularis*), Себаргаи қаратоғӣ (*Trifolium karatavicum*) бартарӣ доранд. Дар ин асос хулоса карда мешавад, ки масъалаҳои марбут ба хусусиятҳои

биологгии намояндагони афзалиятноки растаниҳои лӯбиёгӣ дар шароити табиӣ, инчунин зимни парвариши онҳо дар шароити кишта, хусусияти мутобиқшавӣ ва нақши онҳо дар пӯшиши набототи минтақа масъалаи мубрам маҳсуб меёбад.

Дар боби дуюми диссертатсия шароитҳо, объектҳо ва усулҳои таҳқиқот, хусусиятҳои шароити табиӣ минтақаи таҳқиқотӣ, тавсифоти объектҳо ва усулҳои таҳқиқот нишон дода шудааст.

Дар боби сеюми диссертатсия - "Хусусиятҳои экологӣ-фитосенологии баъзе растаниҳои лӯбиёгӣҳои худрӯи яксола дар шароити табиӣ ҳавзаи дарёи Яхоби минтақаи Кӯлоб", тавсифи биоморфобиологӣ ва рушд, афзоиш, нашъунамо дар шароитҳои табиӣ, минтақаи афзоиш, ҳосилнокӣ ва сохтори алафзорӣ, натиҷаҳои таҳқиқотӣ дар қитъаи таҷрибавии намояндагони онҳо: - Нахутаки очингмева (*Astragalus rutilobus* Bunge.); - Мунчи муқаррарӣ (*Vicia sativa* L.); - Юнучкаи хурд (*Medicago minima* (L.) Grufb); - Сидирки бебаргча (*Lathyrus aphaca* L.); Қатраборони зебо (*Onobrychis pnicheha* Schrenk); Юнучкаи лӯндашакл (*Medicago orbicularis* (L.) Bart.); Себаргаи қаратоғӣ (*Trifolium karatavicum* Pavl.); Мунчи сермӯяк (*Vicia villosa* Roth.) баррасӣ карда шудааст.

Боби чоруми диссертатсия ба масъалаи хусусияти рушд ва ҳосилнокии баъзе растаниҳои яксолаи худрӯи лӯбиёгӣҳо дар шароити зироат бахшида шуда, дар он масъалаҳои марбут ба таъсири омилҳои экологӣ ба сабзиши тухм, рушд ва афзоиши растаниҳои худрӯи лӯбиёгӣ дар заминҳои лалмӣ ва обӣ, интродуксияи нахутаки очингмева, мунчи муқаррарӣ, юнучкаи хурд, сидирки бебаргча, қатраборони зебо, юнучкаи лӯндашакл, себаргаи қаратоғӣ, инчунин ҳосилнокии тухми растаниҳои яксолаи худрӯи лӯбиёгӣ дар заминҳои лалмӣ ва обӣ таҳлил карда мешаванд.

Боби панҷуми диссертатсия - "Баррасии натиҷаҳои таҳқиқот" тамоми натиҷаҳои таҳқиқоти бисёрсола таҳлил ва баррасӣ гардида, самтҳои афзалиятнокии баланд бардоштани ҳосилкунии алафзорҳои табиӣ дар ҳавзаи дарёи Яхоб бо роҳи татбиқ намудани растаниҳои лӯбиёгӣҳои худрӯи яксолаи хӯроки чорвои босифат бо камтарин хароҷот ва воситаҳои меҳнат, хусусиятҳои биологӣ экологӣ ва захираҳои биологӣ иқтисодии растаниҳои лӯбиёгӣҳои худрӯи таҳлил ва баррасӣ карда шудаанд.

Дар хулоса натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ чамъбаст карда шуда, барои баланд бардоштани ҳосилкунии алафзорҳои табиӣ дар ҳавзаи дарёи Яхоб, ташкил ва рушди босамари соҳаи чорводорӣ дар ноҳияҳои минтақа тавсияҳои судманд пешкаш карда шудаанд.

Рисолаи диссертационии Ҳисайнов Далер Эмомович бо забони давлатӣ навишта шуда, хулоса ва натиҷаҳои таҳқиқот ҷавобгӯи талабот буда, мавқеи намоёни назариявӣ амалиро соҳиб мебошанд. Диссертант ва рисолаи илмӣ зинаҳои гуногуни санчишхоро муваффақона паси сар намудаанд.

Автореферат ва мақолаҳои ба нашр расонидаи муаллиф мазмун ва мундариҷаи асосии диссертатсияро фарогир мебошанд.

Саҳми довталаб дар он зоҳир мегардад, ки марҳилаҳои иҷрои нақшаи кори диссертационӣ, аз ҷумла интихоби мавзӯ, асоснокунӣ, мақсад, вазифаҳо ва баррасии аҳамиятнокии онҳо бо иштироки бевоситаи унвонҷӯй таҳия карда шудаанд. Ҳамчунин, маводи алоҳидаи диссертатсияро метавон ҳангоми таҳияи барномаҳои давлатии рушди соҳаҳои кишоварзӣ ва дар вақти омода кардани курсҳои лексия аз фанҳои «Ташкили истеҳсолот», «Менеҷменти истеҳсолӣ», «Агрономия», «Чорводорӣ», «Иқтисодиёти кишоварзӣ», «Назарияи иқтисодӣ», «Танзими давлатии иқтисодиёт» истифода намуд.

Асоснокӣ ва боварибахш будани хулосаҳо ва тавсияҳо, ки дар диссертатсия зикр гардидаанд.

Таҳқиқоти диссертационии Ҳисайнов Далер Эмомович дар мавзӯи «Хусусиятҳои биоэкологӣ ва захираҳои биологии баъзе растаниҳои яқсолаи лубиёгии худрӯйи ҳавзаи дарёи Яҳоб (Ёҳсу)», барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои биологӣ аз рӯйи ихтисоси 03.02.01 -Ботаника, ки аз рӯйи он ба Шурои диссертационӣ мувофиқи фармоиши Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2022, таҳти № 196/шд ҳуқуқи қабули диссертатсияро барои Ҷимоя дода шудааст, мутобик мебошад.

Нашири натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертационӣ дар 10 мақолаи илмӣ муаллиф инъикос ёфтаанд, аз ҷумла 2 мақолаи дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъби расидаанд. Бояд қайд намуд, ки теъдоди маводи чопшуда ба банди 35 - и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Дар интишороти натиҷаҳои асосӣ, хулосаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои амалии муаллиф инъикоси худро ёфтаанд. Автореферат ва корҳои илмӣ,

ки дар мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ рӯйи чоп омадаанд, мазмуну моҳияти диссертатсияи илмиро ба таври зарурӣ инъикос менамоянд.

Камбудихо ва порасоноҳо.

Дар баробари ҷанбаҳои мусбӣ дар диссертатсия баъзе камбудихо низ ба назар мерасанд, ки ба инобат гирифтани онҳо барои таҳқиқотҳои ояндаи диссертант муфид арзёбӣ мегарданд:

1. Дар охири бобҳои диссертатсия хулосаи мушаххаси муаллиф доир ба ин ё он боб баён наёфтааст, ки аз ин метавнист моҳият, сохтори қори диссертатсионӣ ва арзиши илмӣ онро боз ҳам тақвият мебахшид.

2. Таъмини хочагиҳои қорводории минтақа ва ҷумҳурӣ бо ҳӯроки баландсифати қорво, бешубҳа масъалаи мубрам мебошад, ҳаллу фасли мушкилоти мазкур, бо истифодабарии растаниҳои ҳӯроки қорво ҳавзаи дарёи Яҳоб дар маҷмӯъ қиммати таҳқиқоти илмиро баланд мебардошт. Лекин ба ин масъала ҳангоми таҳияи диссертатсия тавачҷуҳи хоса дода нашудааст.

3. Дар зербоби 4.2 Ҳосилнокии (ҳӯроки ва тухмӣ) растаниҳои яқсолаи худрӯи лубиёғиҳо дар заминҳои лалмӣ ва обӣ бо пуррагӣ матраҳ нашудааст.

4. Таносуби ҳаҷми зербобҳо, аз нигоҳи мо, чандон роия нагардидааст. Масалан, зербоби 1.1 - 13 саҳифа буда, зербобҳои 1.2 ва 1.3 - 3 саҳифагиро ташкил медидад. Ба фикри мо чунин таносуб бояд то андозае роия мешуд.

5. Баъзе аз ҷадвалҳои, ки дар бораи таркиби флористӣ ва фитосенологии баъзе растаниҳои лубиёғиҳои худрӯйи оварда шудаанд, мураккаб таҳия шуда, душворфаҳм мебошанд;

6. Дар руйхати номгуӣ растаниҳо бо забони лотинӣ баъзе хатоҳои имлоӣ ба мушоҳида мерасанд.

7. Муаллиф ба таври кофӣ дастовардҳои илмӣ олимони тоҷикро оид ба лубиёғиҳо ва растаниҳои ҳӯроки қорво истифода набурдааст.

8. Забони диссертатсия равону илмӣ бошад ҳам, гоҳҳо ҷумлаҳои носуфта ба назар мерасанд. Баъзан ба ҷойи намуд - навъ, ба ҷои оила - ҷинс ва ғайра оварда шудааст. Инчунин баъзе ғалатҳои имлоӣ ҷой доранд, ки онҳо мазмунӣ матро тағйир медиҳанд.

Қобили қайд аст, ки камбудихои пешниҳодгардида ҳислати ҷузъӣ дошта, мазмун ва баҳои воқеии рисолаҳо паст намекунанд ва муаллифро водор месозанд, ки ҳангоми таҳқиқотҳои минбаъда диққатро ба чунин масъалаҳо равона кунанд.

Мутобиқати диссертатсия ба талаботи ҚОА ва хулосаи ҷамъбасти оид ба сазовор будани довтолаб ба дараҷаи илмӣ дахлдор.

Дар маҷмӯъ таҳқиқоти диссертатсионии Ҳисайнов Далер Эмомович дар мавзӯи “Хусусиятҳои биоэкологӣ ва захираҳои биологии баъзе растаниҳои яксолаи лубӣёгии хурдӯйи ҳавзаи дарёи Яҳоб (Ёҳсу)” кори илмии мустақилона ба анҷом расондаи муаллиф аст, ки дорои дастовардҳои баланди илмӣ ва амалӣ мебошад. Кори диссертатсионӣ ба талаботи бандҳои 31 ва 33 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд. Сатҳи нағзони илмии диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ ва пешниҳоду тавсияҳои илмие, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо, ки дар конференсияҳои илмӣ амалӣ пешниҳод шудаанд, саҳми шахсии муаллифро тасдиқ менамоянд. Инчунин тарзи баён, масъалагузорӣ ва услуби таҳқиқоти илмӣ саҳми шахсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Рисолаи илмии тақризшаванда аз рӯйи натиҷаҳои назариявӣ ва амалии худ ба талаботҳои муқарраргардидаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба диссертатсияҳои номзади илм аз рӯйи ихтисос ба пуррагӣ ҷавобгӯй аст ва муаллифи он - Ҳисайнов Далер Эмомович сазовори дараҷаи илмӣ номзади илмҳои биологӣ аз рӯйи ихтисоси 03.02.01 -Ботаника мебошад.

Муқаризи расмӣ:

доктори илмҳои биологӣ (аз рӯйи ихтисоси 03.02.01 -Ботаника), профессор, профессори кафедраи география ва сайёҳии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев Мамадризохонов А.А.

Имзои А.А Мамадризохонов
тасдиқ менамоям: СРКК КМ ДДХ
ба номи М. Назаршоев

 Саидрахмонов Н.С.

Суроға: 736000. Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш.Хоруғ, кӯчаи Шириншо Шохтемур 109.
Тел +992 919-48-75-91.
E-mail: akbar63@mail.ru

14.05.2024.